

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 027.54(477.74-25)ОННБ(091)

DOI: 10.36273/2076-9555.2019.9(278).45-48

Ірина Бірюкова,

генеральний директор

Одеської національної наукової бібліотеки,

e-mail: ognb@ukr.net

Одеська національна наукова бібліотека в гуманітарному просторі країни: до 190-річчя найстарішої публічної книгозбірні держави

25 вересня 2019 р. виповнилося 190 років першій на теренах України публічній книгозбірні — Одеській національній науковій бібліотеці. Сьогодні це одна з провідних бібліотечних установ країни, культурний і науково-інформаційний центр, що здобув світове визнання. Щороку понад 250 тис. користувачів — науковців, фахівців народного господарства, студентів ЗВО Одеси, які дістають доступ до інформації та знань завдяки ОННБ, прилучаються до надбань національної та світової культури, науки та освіти.

Понад п'ятимільйонний фонд книгозбірні, що містить майже 200 тис. рідкісних і цінних видань, стародруків, гравюр, рукописів, є національним духовним надбанням, невід'ємною частиною культурної спадщини українського народу. Як потужний соціокультурний центр бібліотека щороку реалізує понад 200 культурно-просвітницьких, науково-дослідних, видавничих проєктів, спрямованих на підтримання державної гуманітарної політики, популяризацію книги й читання в суспільстві, гідну репрезентацію України у світовому інформаційно-культурному просторі. Активне впровадження високотехнологічних бібліотечних послуг і сервісів, оцифрування документів, втілення сучасних проєктів, зокрема за участі закордонних партнерів, сприяли тому, що ОННБ стала лідером інновацій у бібліотечній галузі України та дієвою ланкою процесів державотворення.

Ювілейну дату бібліотека відзначила низкою подій, поміж яких: урочисте засідання вченої ради книгозбірні, міжнародна науково-практична конференція "Бібліотека як складова культурного, наукового та національного розвитку держави: до 190-річчя Одеської національної наукової бібліотеки", книжково-ілюстраційна виставка "Формула успіху: до 190-річчя Одеської національної наукової бібліотеки" та фотовиставка "Скарбниця культури, освіти, науки — Одеська національна наукова бібліотека (1829—2019)", проєкт "Скарби України: цифрова колекція книжкових пам'яток

у фондів Одеської національної наукової бібліотеки", оновлена екскурсійна програма, День відкритих дверей "Всеукраїнський день бібліотек — свято читацької спільноти" та інші.

Знаменною подією програми стали урочистості 25 вересня 2019 р., під час яких працівникам бібліотеки були вручені відзнаки Кабінету Міністрів України, Міністерства культури України, Одеської обласної державної адміністрації, Одеської обласної ради, Одеської міської ради та міського голови Одеси, Одеської єпархії. Лунали слова подяки за внесок книгозбірні в розвиток гуманітарного простору країни від очільників владних структур, духовенства, ЗМІ, громадських організацій, творчих спілок, колег із вітчизняних і закордонних бібліотек, науковців, громадських діячів, меценатів, представництва Міністерства закордонних справ України в Одесі та акредитованих в Одесі консульських місій, друзів і партнерів ОННБ.

Як зауважив у вітальному адресі Голова Верховної Ради України Дмитро Разумков, багаторічний шлях, що пройшла бібліотека, свідчить про плідну та невтомну діяльність у справі збереження культурного надбання, а як фундаментальний соціокультурний центр загальнодержавного значення установа робить неоціненний внесок у популяризацію книгочитання в нашій державі.

Справді, багаторічний шлях, пройдений книгозбірнею, сповнений яскравими подіями та здобутками.

Створена 1829 р. як Одеська міська публічна бібліотека, від перших років діяльності установа виконувала функції наукового книгозховища, джерельної бази науки, освіти та культури. Розташована в будівлі, що є пам'яткою архітектури державного значення (1907, автор проєкту — видатний український архітектор Федір Нестурх), бібліотека приваблює численних туристів з України та зарубіжжя не лише як скарбниця унікальних книжкових раритетів, а і як архітектурна перлина, окраса історичного центру міста.

Завдяки благодійникам фонди поповнювалися унікальними книгами, цінними колекціями, зокрема мініатюрних і бібліофільських видань. У 1874 р. у бібліотеці було введено інститут попечительства. Попечителями від міської думи були барон Олександр Стюарт, Всеволод Тимонов, Олександр Кирпичников, почесний громадянин Одеси граф Михайло Толстой. Значний внесок у поповнення унікальної колекції рідкісних і цінних видань внесли міський голова і меценат Григорій Маразлі, Олексій Льовшин, історик-археолог Іван Степовський та інші. Славну традицію доброчинності нині продовжують громадський діяч Сергій Гриневецький, голова наглядової ради бібліотеки, почесний громадянин Одеси Валентин Симоненко, президент ПАТ "Пласке" Олег Платонов, директор ТОВ "Стікон" Леонід Крючков, голова правління ПАТ "Енні Фудз" Сергій Терзів, заслужений працівник промисловості України Валентин Стремьдін, Одеська єпархія УПЦ, "Український клуб Одеси" та інші.

У 1922 р. Одеська публічна бібліотека набула статусу державної та розпочала отримувати безоплатний (до 1940 р.), а згодом платний обов'язковий примірник усіх видань, що виходили друком у СРСР. Безоплатний обов'язковий примірник усіх видань, що побачили світ в Україні, бібліотека одержує згідно з рішенням Кабінету Міністрів України (№ 608 від 10.05.2002). Централізоване планомірне комплектування, що відбувається завдяки систематичному та якісному поповненню фондів вітчизняною літературою з усіх галузей знань, дало змогу бібліотеці належно виконувати покладені на неї функції національної установи. Наразі в ОННБ акумульовано понад п'ятимільйонний фонд вітчизняних і зарубіжних наукових документів. Найцінніша його частина — це майже 200 тис. пр. рідкісних видань і рукописів, поміж яких 52 інкунабули, понад 100 палеотипів. У зібранні бібліотеки зберігаються Хіландарські та Охридські листки з Євангелія XI ст., понад 2 тис. рукописів XII—XIX ст. латиною, грецькою, італійською, слов'янськими та іншими мовами.

Гордістю ОННБ є книжкова колекція "Україніка", до складу якої входять перші видання кирилицького шрифту, зокрема й вітчизняного першодрукаря І. Федорова; архів і бібліотека видатного українського бібліографа та книгознавця М. Комарова; видання XIX ст.; література українських письменників, істориків і літературознавців діаспори. У бібліотеці зберігаються рідкісні видання з історії матеріальної культури, декоративно-прикладного мистецтва, живопису, графіки, музики, театру, кіно, фотографії, перші одеські альманахи. Особливе місце у фонді посідає колекція мініатюрних книг (понад 1,5 тис. пр.). Значну частину зібрання охоплюють періодичні видання (газети, журнали) XVIII—XX ст., що виходили на території України й становлять вагомий частину документальної пам'яті нашої держави.

Зважаючи на багаторічний досвід роботи з рідкісними виданнями, бібліотека виконує функції методичного центру й проводить семінари для працівників бібліотек Півдня України "Пам'ятки писемності та культури у фондах бібліотек: проблеми розкриття та доступу".

Згідно з рішенням колегії Міністерства культури УРСР від 07.02.1964 ОННБ є зональним організаційно-методичним, науково-бібліографічним та інформаційним центром для бібліотек Півдня України (Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська й Херсонська області), координаційним, науково-методичним та інформаційним центром із питань пропаганди природничо-наукових та екологічних знань, а також із питань релігії та атеїзму.

Інтенсивному поповненню й дослідженню наукових фондів установи сприяла Постанова Ради Міністрів України № 380 від 29.10.1975 про надання їй функцій регіонального депозитарію Півдня України. На виконання цієї постанови бібліотека стала центром науково-методичної та дослідної роботи з питань вивчення й перерозподілу наукових фондів провідних бібліотек України.

З метою інформаційного забезпечення науково-технічних, економічних і гуманітарних програм розвитку Південного регіону країни, провідних науково-дослідних центрів міста спільно з Південним науковим центром Національної академії наук України, Інститутом проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеським національним університетом імені І. І. Мечникова розроблено довгострокову програму "Формування фонду Одеської державної наукової бібліотеки на основі пріоритетних напрямів науково-технічної діяльності в регіоні" та "Перспективний план комплектування документних ресурсів Одеської національної наукової бібліотеки на 2012—2020 рр.". Крім зазначених установ, бібліотека плідно співпрацює з Одеським державним екологічним університетом, радою ректорів вищих навчальних закладів Одеського регіону та багатьма іншими провідними науково-дослідними центрами й закладами вищої освіти України та світу.

У стінах бібліотеки працювали Дмитро Менделєєв, Микола Пирогов, Ілля Мечников, Іван Сеченов, Данило Заболотний, Володимир Філатов, Микола Гамалія, Іван Карпенко-Карий, Володимир Сосюра, Корній Чуковський, Архип Куїнджі та багато інших. І нині установа бере активну участь у розбудові української науки, освіти й культури, про що свідчать численні заходи міжнародного й всеукраїнського значення, проведені в ОННБ, зокрема науково-практичні конференції "Наукова бібліотека: стратегія інноваційного розвитку" (2009), "Екологічна освіта і виховання як складова формування громадянського суспільства" (2011), "Бібліотека у соціокультурному просторі: інноваційні проекти" (2012), "Бібліотека XXI століття у новому соціокультурному вимірі" (2014), "Міжнародна діяльність бібліотек як складова європейського вибору держави" (2016), семінари "Особливості опису українських стародруків" (2009), "Формування документних ресурсів бібліотек мовами національних меншин" (2010), "Бібліографічна діяльність бібліотек у новому інформаційному середовищі" (2011), "Біографічні та біобібліографічні дослідження" (2013), форум бібліотекарів Півдня України "Бібліотека XXI століття: освітній та практичний вектори" (2015), круглий стіл "Соціальне партнерство та інновації у бібліотечній галузі: практика і виклики сьогодення" (2018),

всеукраїнський круглий стіл за міжнародної участі "Інноваційна діяльність бібліотек України: стратегії розвитку в інформаційному суспільстві" (2019) та інші.

Від 2009 р. ОННБ проводить Регіональний конкурс на краще методичне та бібліографічне видання публічних бібліотек Півдня України.

Книгозбірня здійснює функції науково-дослідного центру. На виконання державної програми відтворення документальної пам'яті України підготовлено книгознавчі наукові дослідження: каталог "Українська періодична преса у фондах ОДНБ ім. М. Горького", каталог "Українська книга у фондах Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького (1798—1923)" (вип. 1—7). Розроблено та реалізовано довгострокову наукову програму "Рідкісні видання та рукописи як національне надбання України: збереження та організація інформаційного доступу", підтриману Міжнародним фондом "Відродження", й довгострокову програму збереження бібліотечного та архівного фонду ОННБ як складника документних фондів України.

Плідна бібліографічна та видавнича діяльність книгозбірні сприяла тому, що вона посіла чільне місце поміж провідних бібліотечно-інформаційних центрів країни. Зокрема, за роки існування ОННБ видала понад 1500 наукових праць.

Широкий спектр науково-дослідної, науково-методичної та науково-бібліографічної діяльності бібліотеки відображають нариси про її історію (1911, 1941, 1955, 1999, 2004, 2014); бібліографічний покажчик літератури "Одеська державна наукова бібліотека імені М. Горького. 1829—1999" (2004).

Засновано постійні серії: "Одещина на сторінках центральної і республіканської преси 1973—1994 рр." (227 вип., понад 60 тис. джерел), "Літературна Одеса" (15 вип.), "Письменники Одеси" (42 вип.), "Вчені Одеси" (51 вип.), "Проблеми. Гіпотези. Відкриття" (53 вип.), "Природа і природні ресурси Північного Причорномор'я" (виходить від 1936 р., 45 вип.).

Високу оцінку фахівців здобули дослідницькі наукові видання ОННБ:

— фундаментальні наукові покажчики "Биология Черного и Азовского морей" (13 вип., 52 661 назва), "Памятники истории и культуры Одесской области" (2116 джерел), "Голодомор в Україні 1932—1933 рр." у трьох випусках (2001, 2004, 2014), підготовлений спільно з Інститутом історії України НАН України та Фондацією українознавчих студій Австралії (18 944 назви); 4 томи із серії "Невичерпні джерела пам'яті" ("Намогильні хрести запорізьких козаків", "Задунайська Січ", "Хаджибей-Одеса та українське козацтво (1415—1797)", "Козацтво на Півдні України"), дослідження колекцій бібліотеки "Старопечатные издания кирилловского шрифта XV — первая половина XVI ст.", "Бібліотека М. Ф. Комарова: каталог колекції Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького" (2014), "Книжные знаки одесских библиофилов" (2014) та інші;

— збірники матеріалів "Черный квадрат над Черным морем" (2001), "Старая Одесса: Забытые страницы. Исторические очерки и воспоминания" (2004), "Кириак Костанди и художники-греки в Одессе"

(2002), "Шляхами пам'яті. Антологія" (2011), "Александра Николаевна Тюнеева" (2012), "С искренней благодарностью...": автографы мастеров культуры в коллекции отдела искусств Одесской национальной научной библиотеки им. М. Горького" (2014), "Династия де-Рибасів в Одеській публічній (державній науковій) бібліотеці" (2014); збірники матеріалів у серії "Одеса в іменах і документах": "Закоханий в українське слово. До 170-річчя від дня народження Михайла Комарова" (2016), "Евгений Владимирович Васильковский: правовед, литератор, критик. К 150-летию со дня рождения" (2017), "Соломон Кишиневский. Мои воспоминания" (2019);

— науково-бібліографічні покажчики "Екологічні проблеми Причорномор'я" (2002), "Книги і долі: митці Розстріляного Відродження" (2002), "І. К. Тобілевич (Карпенко-Карий) в Одесі" (2004), "М. Л. Кропивницький в Одесі" (2006), "М. П. Старицький в Одесі" (2010), "Корифеї українського театру в одеській пресі" (2011), "У терновім колі. Одеська письменницька організація в 1920—1950 рр." (2011), "М. В. Гоголь в Одесі. Матеріали до біографії" (2014), "Общество независимых художников в Одессе" (2012—2016), "Экологические проблемы Северо-Западного Причерноморья. Библиогр. указ. лит. 2003—2011 гг." (2013), "Товарищество южнорусских художников" (2014), "Книги і долі. Нікого час не перекреслив..." (2018) та інші.

В ОННБ як дорадчий орган діє вчена рада, до якої разом із провідними фахівцями бібліотеки входять науковці закладів вищої освіти та наукових установ міста.

190-річна історія бібліотеки — приклад багатогранного міжнародного партнерства на ниві бібліотечної справи. Міжнародні зв'язки установи мають багатоаспектний характер: міжнародний абонемент і міжнародний книгообмін, діяльність у рамках офіційних угод про співпрацю з бібліотеками й іншими просвітницькими організаціями, участь у наукових конференціях, стажуваннях, підготовка спільних бібліографічних праць, обмін виставками тощо. ОННБ налагодила постійні зв'язки з бібліотеками Австралії, Білорусі, Болгарії, Греції, Грузії, США, Канади, Молдови, Польщі, Румунії, Франції, Німеччини, Фінляндії; з просвітницькими, громадськими організаціями та науковими установами, заснованими представниками української діаспори. Як результат, в ОННБ було започатковано центри міжнародної співпраці: Німецький читальний зал за співпраці з Гете-інститутом і Баварським домом (Одеса), інформаційно-ресурсний центр "Вікно в Америку", інтернет-центр "Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)-III".

Технічна база ОННБ постійно вдосконалюється, в основних технологічних процесах активно використовуються новітні інформаційно-комп'ютерні технології, оновлюються автоматизовані робочі місця.

Інформаційні технології застосовують і для збереження книжкових фондів. Завдяки перенесенню документів на цифрові носії формується страховий фонд для вилучення з процесів обслуговування оригіналів особливого історико-культурного значення, за-

хисту пам'яток друку й писемності, літератури підвищеного попиту, а також груп документів, фізичний стан яких є незадовільним.

Від 2012 р. ОННБ бере участь у корпоративному створенні інтегрованого ресурсу "Електронна бібліотека "Культура України", до якого надходять цифрові версії видань з історії, теорії та сучасного стану культури України, що зберігаються у фондах бібліотеки. Впродовж 2018—2019 рр. реалізовано інноваційний проєкт "Старовинна гравюра — культурна спадщина України", в межах якого було вперше репрезентовано результати багаторічної копійної праці бібліотечних фахівців із наукового опрацювання колекції унікальних гравюр майстрів XVI—XIX ст. з Англії, Італії, Нідерландів, Німеччини, України, Франції, які зберігаються у фонді ОННБ, а на її сайті (odnb.odessa.ua/gravures) до них надано віддалений доступ шанувальникам мистецтва, дослідникам української та світової культури, мистецтвознавцям, історикам, працівникам музеїв, реставраторам, бібліотекарям.

Від 2019 р. реалізується проєкт "Скарби України: цифрова колекція книжкових пам'яток у фонді Одеської національної наукової бібліотеки", завдяки якому на сайті (odnb.odessa.ua/rarities) репрезентовано найцінніші рідкісні книжкові пам'ятки з фондів ОННБ, які підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання.

Актуальним завданням є впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в основні технологічні процеси бібліотечної роботи. Вдосконалення організаційної структури управління, розвитку матеріально-технічної бази та ІТ-інфраструктури, актуалізація науково-дослідної, науково-методичної та науково-організаційної діяльності, впровадження заходів із професіоналізації кадрового складу, фандрайзингової та проєктної роботи дали змогу впродовж 2013—2019 рр. суттєво поліпшити інформаційно-технічну базу бібліотеки. Нині віддалені абоненти мають можливість використовувати інформацію про склад фондів через довідково-пошуковий апарат електронного каталогу, що доступний у режимі 24/7; отримувати консультаційну допомогу щодо пошуку та вибору джерел інформації, у тому числі й через звернення до Віртуальної довідкової служби; користуватися документами з ресурсів відкритого доступу в електронній бібліотеці тощо. Всі послуги безоплатні. Системне впровадження заходів із розвитку вебсайта установи як основної точки доступу до інтегрованих електронних ресурсів та інформаційних послуг, котрий щороку відвідують у середньому 95,4 тис. осіб (2,5 млн звернень), дало змогу зробити його потужним засобом обслуговування користувачів, а ресурс здобув перемогу у всеукраїнському конкурсі бібліотечних сайтів, котрий 2014 р. проводили Мінкультури та Українська бібліотечна асоціація.

Високотехнологічними бібліотечними сервісами є інтернет-центр, що надає користувачам доступ до всесвітньої мережі та соціально значущої інформації органів влади, е-урядування тощо, а також передплачених мережевих науково-інформаційних ресурсів;

інформаційно-ресурсний центр "Вікно в Америку", який пропонує доступ до інформаційних ресурсів США, різноманітних баз даних, аудіоматеріалів, тематичний добір інформації, перегляд документальних і художніх англійських фільмів, вивчення англійської мови тощо. У 2015 р. відкрито електронну читальню залу, в якій бібліотекарі надають кваліфіковану допомогу щодо використання повнотекстових баз даних "Електронна бібліотека США" (eLibrary USA) та проводять тренінги для науковців, викладачів, студентів.

У бібліотеці облаштовано зони вільного WiFi-доступу, де за допомогою власної портативної комп'ютерної техніки відвідувачі мають можливість використовувати віддалені науково-інформаційні мережеві ресурси.

Бібліотека є важливим соціокультурним центром, осередком науки й просвітництва, організатором комплексної виставкової програми, метою якої є збереження високої місії книги й читання в інформаційному суспільстві.

Двадцять років поспіль за підтримки Міністерства культури України, Одеської обласної державної адміністрації та Одеського міськвиконкому, Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, Книжкової палати України імені Івана Федорова ОННБ проводить Всеукраїнську виставку-форум "Українська книга на Одещині", яка сприяє популяризації вітчизняної книги в Південному регіоні України, відродженню духовності й національної культури, поповненню фондів бібліотек. Під егідою форуму в районних центрах Одещини щороку проводяться виїзні свята української книги. У 2019 р. проєкт отримав нове прочитання в межах "Інтелект-форуму", який поєднав виставку-форум "Українська книга на Одещині" та програму професійного спілкування для фахівців національних, державних, обласних бібліотек України та зарубіжжя "ОдесаБібліоСаміт". Форум відвідало понад 5 тис. осіб, що свідчить про ефективність заходу, спрямованого на зміцнення культурного, освітнього, інформаційного потенціалу держави й суспільства.

Професійним викликом для колективу ОННБ є подальше впровадження інноваційних форм популяризації книги та читання (воркшопи, промоакції, дискусії, літературно-поетичні студії, літературні діалоги, ярмарки тощо). З ентузіазмом читацька громада поставилася до проєкту відкриття літньої читальної зали "Літера", збір коштів на облаштування якої розпочато 2019 р. за допомогою краудфандингової платформи "Мой Город"; ініціатив бібліоніч "Поетика кохання", котра відбулася 14 лютого 2019 р., та "Моя бібліотека: розробка айдентики ОННБ" за підтримки школи дизайну і маркетингу "Projector.Odessa".

Невпинно впроваджуючи інновації і дбаючи водночас про збереження професійних традицій, за потужної підтримки суспільства й держави, разом ми виявили спроможність сповнити життя найстарішої публічної книгозбірні країни неймовірним виром подій, зустрічей, натхнення, і нині рухаємося вперед, єднаючи минуле та майбутнє, будуючи сьогодні, крокуючи назустріч 200-літньому ювілею славетної книгозбірні!

Надійшла до редакції 26 вересня 2019 року